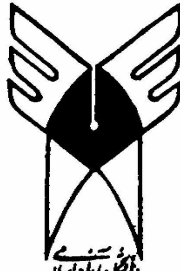

سلام افلا

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان :
بررسی سیر تحولات تاریخی حقوق مالی زن
در فقه و حقوق موضوعه

استاد راهنما :
دکتر جمشید معصومی

استاد مشاور :
دکتر علی بهرامی نژاد مغویه

پژوهشگر :
معصومه زمانی

تابستان ۱۳۹۰

تقدیم به :

پدر و مادر مهربانم که در دامن پر مهرشان لوح وجودم شکل گرفت و در زیر چتر حمایتشان توانستم گامی هرچند کوچک در راه علم و ادب بردارم و برادر و خواهر گرامیم که همیشه مشوقم بودند.

سپاس

به نام خدا

به نام او که پس از قدرت خلقت ، فضیلت و کرامت هیچ منزلتی را برتر از تعلیم برای خود قرار نداد. رحمت و اسعه اش فرصتی مغتنم داد تا به اقتضای توان و وسع خود از محضر اساتید گرانقدر بهره جویم و ره توشه ای از بار علمی آنها برگیرم. لذا وظیفه خود می دانم مراتب تشکر و قدردانی خود را نسبت به این عزیزان ابراز دارم.

از استاد گرانمایه و عالیقدر ، جناب آقای دکتر جمشید معصومی ، استاد راهنما ، که در تمام مراحل تدوین پایان نامه از راهنمایی های ارزنده و کمک های دلسوزانه بی دریغ ایشان برخوردار بودم و هم چنین از جناب آقای دکتر علی بهرامی نژاد مغوییه، استاد مشاور ، این پایان نامه که با همکاری بی شائبه خود موجب هرچه پربارتر شدن این تحقیق شدند تشکر نمایم .

در پایان از استاد مجید وزیری داور و مدیر گروه محترم فقه و مبانی حقوق که در تمام مراحل تحصیل مرا یاری نموده اند قدردانی و تشکر خود را اعلام می دارم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب معصومه زمانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپيوسته به شماره دانشجویی ۸۷۰۸۴۹۱۲۹۰۰ در رشته فقه و مبانی حقوق که در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۱ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی سیر تحولات تاریخی حقوق مالی زن در فقه و حقوق موضوعه با کسب نمره ۱۷/۵۰ و درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: معصومه زمانی

تاریخ و امضاء: ۹۰/۸/۳۰

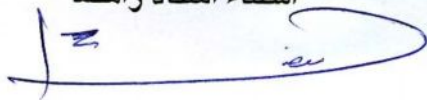

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۶/۲۱

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم معصومه زمانی پایان نامه خود
دفاع نموده و با نمره ۱۷/۵ بحروف فوق درجه و با درجه
مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

چکیده
پیشگفتار

فصل اول : کلیات

بخش اول : طرح تحقیق

۲	۱-۱-۱- بیان موضوع تحقیق
۳	۱-۱-۲- ضرورت بحث و اهداف تحقیق
۳	۱-۱-۳- پیشینه تحقیق
۴	۱-۱-۴- روش تحقیق
۴	۱-۱-۵- سوالات تحقیق
۴	۱-۱-۶- فرضیه های تحقیق
۵	۱-۱-۷- تقسیم بندی مطالب

بخش دوم : واژه شناسی ، پیشینه ،

الف - مفهوم شناسی

۷	۲-۱- معنای حق و حقوق
۷	۱-۲-۱- علم حقوق
۷	۲-۲-۱- حقوق مالی
۹	۳-۲-۱- مفهوم مهر
۱۰	۴-۲-۱- آیات قرآنی مهر
۱۵	۵-۲-۱- نفقه زوجه
۱۵	۱-۵-۲-۱- تعریف لغوی نفقه
۱۶	۲-۵-۲-۱- تعریف اصطلاحی نفقه
۱۶	۶-۲-۱- ارث
۱۷	۱-۶-۲-۱- معنای واژه میراث
۱۸	۲-۶-۲-۱- میراث در اصطلاح شریعت
۱۹	۷-۲-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی فقه
۱۹	۱-۷-۲-۱- فقه در قرآن
۲۰	۲-۷-۲-۱- فقه در روایات

ب- اقسام حقوق مالی

۲۱	۸-۲-۱- مهر و فلسفه آن
۲۲	۱-۸-۲-۱- تاریخچه مهر
۲۳	۲-۸-۲-۱- مهر در اسلام
۲۴	۳-۸-۲-۱- چرا مهریه از جانب مردان به زنان
۲۵	۹-۲-۱- شرایط وجوب نفقه
۲۶	۱-۹-۲-۱- سقوط نفقه و معنای نشوز
۲۶	۲-۹-۲-۱- معنای نشوز
۲۷	۱۰-۲-۱- سهام ارث
۲۷	۱-۱۰-۲-۱- مبنای اصلی حکم ارث
۲۸	۲-۱۰-۲-۱- بررسی تاریخی میراث زوجه در تاریخ و ادیان گذشته

	ج-دوره های فقه
۳۴	۳-۱- تاریخ فقه شیعه
۳۶	۱-۳-۲- دوره های فقه
	فصل دوم : سیر تحولات مهریه و مسائل آن
	الف) ادله وجوب مهر
۴۳	۱-۱-۲- ادله وجوب مهر
۴۵	۲-۱-۲- تعیین مهر
۴۷	۳-۱-۲- نظر فقها در خصوص مقدار مهر
۴۹	۴-۱-۲- زمان پرداخت مهر
۵۰	۵-۱-۲- زمان ملکیت مهر
۵۰	۶-۱-۲- چیزهایی که صحیح است مهر باشد
۵۲	۷-۱-۲- شروط مهر
۵۴	۸-۱-۲- موضوع مهر
۵۴	۹-۱-۲- ضرورت ذکر مهر در عقد دائم
	ب) دیدگاه فقههای دوره های مختلف فقهی در مورد مهریه
۵۵	۱-۲-۲- آراء فقههای دوره اول
۵۹	۲-۲-۲- آراء فقههای دوره دوم
۶۳	۳-۲-۲- آراء فقههای دوره سوم
۶۶	۴-۲-۲- آراء فقههای دوره چهارم
۶۸	۱-۳-۲- آراء فقها در اختلاف زوجین در مهر
۷۱	۱-۴-۲- مهر در طلاق
۷۴	۱-۵-۲- آراء فقههای اهل سنت
	ج) سیر تحولات حکم مهریه در قوانین
۷۷	۱-۶-۲- مهر زوجه در قوانین مدنی
۷۹	۲-۶-۲- تحولات حکم مهریه
	فصل سوم : سیر تحولات مسائل مربوط به نفقه
	الف) ادله لزوم پرداخت نفقه و احکام آن
۸۳	۱-۳- ادله لزوم نفقه
۸۳	۱-۱-۳- آیات نفقه
۸۵	۲-۱-۳- روایات نفقه
۸۷	۳-۱-۳- اجماع
۸۸	۴-۱-۳- عقل
۸۸	۵-۱-۳- قیاس
	ب- احکام و مسائل مربوط به نفقه
۸۸	۱-۲-۳- حدود نفقه
۹۱	۲-۲-۳- ایصال و تادیه نفقه
۹۱	۳-۲-۳- نکاتی چند پیرامون نفقه
۹۴	۱-۳-۳- نفقه مطلقه
۹۴	۲-۳-۳- نفقه زن در عده وفات
	ب) دیدگاه فقههای دورهای مختلف فقهی در خصوص نفقه
۹۶	۱-۳-۳- آراء فقههای دوره اول

۹۶	 آراء فقهای دوره دوم ۲-۳-۳
۱۰۱	 آراء فقهای دوره سوم ۳-۳-۳
۱۰۵	 آراء فقهای دوره چهارم ۴-۳-۳
	ج- سیر تحولات حکم نفقه در قوانین موضوعه
۱۱۳	 نفقه زوجه در قانون مدنی ۴-۳
	فصل چهارم : سیر تحولات مسائل مربوط به ارث
۱۱۷	 ۱-۱-۴- نصیب زن به عنوان مادر
۱۱۸	 ۲-۱-۴- نصیب زن به عنوان همسر
۱۱۹	 ۳-۱-۴- نصیب زن به عنوان خواهر
۱۱۹	 ۴-۱-۴- نصیب زن به عنوان فرزند
	الف- ادله سهم الارث زوجه و احکام آن
۱۲۰	 ۱-۲-۴- چرا ارث مرد دو برابر زن است؟
۱۲۳	 ۳-۴- سهم ارث زن و شوهر از یکدیگر
۱۲۵	 ۱-۳-۴- ارث بردن زن از اموال غیرمنقول
	ب- دیدگاه فقهای دوره‌های مختلف در خصوص ارث
۱۲۹	 ۱-۴-۴- آراء فقها دوره اول
۱۳۰	 ۲-۴-۴- آراء فقها دوره دوم
۱۳۲	 ۳-۴-۴- آراء فقها دوره سوم
۱۳۴	 ۴-۴-۴- آراء فقها دوره چهارم
	ج) سیر تحولات حکم ارث زوجه
۱۳۹	 ۵-۴- قوانین مربوط به زن در زمینه ارث
۱۴۰	 ۱-۵-۴- تحولات قانون ارث زوجه
۱۴۲	 نتیجه گیری
۱۴۵	 پیشنهادات
۱۴۷	 منابع و مأخذ

چکیده

هدف از این پژوهش بیان نظر و آرای فقهای امامیه در ادوار فقه در باب مهر ، نفقه و ارث زن است .

ماحصل و نتیجه این پایان نامه با توجه به تفحص و جستجوی به عمل آمده عبارت است از این که در سیر تاریخی مهر اندازه مشخصی نداشته و زمان دریافت مهر زمانی است که زن آن را مطالبه کند فقط سید مرتضی برای مهر اندازه مشخص کرده است که از مهر السنه زیادتر نشود .

اندازه و جنس نفقه به عرف و شهری که زن در آن زندگی می کند بستگی دارد و مقدار مشخصی ندارد . معیار آن، هرآن چه زن به آن نیاز دارد . ولی بعضی از فقهای اهل سنت می گویند نفقه اندازه مشخص دارد .

در خصوص ارث ، سهم الارث زوجه از طرف خدا در آیات تعیین شده است که با وجود فرزند یک هشتم و با عدم فرزند یک چهارم است و در خصوص ارث بردن زن از عقال اکثر فقها نظر دارند که زن از قیمت ساختمان و آلات ساختمان ارث می برد ، زمانی که زوجه تنها وارث باشد بعضی قائل به تفصیل شده اند و فرموده اند که ما بقی بعد از سهم الارث در زمان غیبت به زوجه می رسد مثل زوج که نصف به فرض می برد و بقیه را به رد می برد . ولی در قانون مدنی در خصوص ارث زن در سال ۸۷ مصوب شده که زن از قیمت اموال غیرمنقول اعم از عرصه و اعیان ارث می برد .

کلید واژه ها : حقوق ، حقوق مالی ، مهر ، نفقه ، ارث ، فقه ، ادوار فقه .

پیشگفتار

سخن گفتن از حقوق انسان در قالب جدید و مدون را می توان آبرومندانه ترین ویژگی دوران معاصر نام نهاد . دانشوران حقوق و سیاست ، صاحبان قدرت و معلمان اخلاق و فضیلت همگی با مبانی و انگیزه های متفاوت ، در باب چرایی و چگونگی حقوق انسان سخن می گویند در میان انبوه گفت و شنود هایی که از این محافل به گوش می رسد ، برخی گفتمانها پررونق تر و حیاتی تر می نماید . رفع تبعیضهای حقوقی ناشی از جنسیت ، در ابعاد مختلف زندگی حقوق بشر ، با تاکید بر حقوق زن محور اصلی همه معاهدات و اعلامیه های بین المللی و منطقه ای مربوط به حقوق زنان را تشکیل می دهد .

حقوق مالی زن به دلیل گستره عام و فراگیر آن جایگاه ویژه ای دارد به دلیل نقش بنیادین اقتصاد در زندگی خانوادگی و اجتماعی انسان دفاع از حقوق مالی زنان و از جمله بهره آنان از مهر و نفقه و ارث اشخاص و حلقه های دفاع از حقوق زنان را به خود مشغول داشته است .

عدم تبیین برخی از احکام و حدود الهی درباره زنان و تبدیل آن به شبهه موجب پنداری شده است که در نظام آفرینش به زن ستم شده است . یکی از این شبهات که در اثر عدم توجه به معیارهای ارزشی قرآن کریم مطرح می شود و در اثر رسوخ فرهنگ جاهلی و غربی در ذهنها و بیان ها بر آن تکیه می شود مساله تفاوت ارث زن با مرد است و مساله مهر و نفقه هم از مسائلی است که خیلی مورد سوال است و باعث بوجود آمدن شبهات زیادی شده است . یکی از عوامل ایجاد شبهه کم اطلاعی و گاه بی اطلاعی از احکام و مسایل فقهی و حقوقی اسلام است . موضوع ارث و دیه از آن نمونه مسایلی است که حقیقت آن با چیزی که ایرادکنندگان می پندارند ، کاملاً متفاوت است .

انتظار تساوی حقوق زن و مرد انتظاری بیهوده است . زن و مرد دو موجود با خصوصیات مخصوص به خود و دارای دو نوع طبیعت و امکانات هستند و هیچ یک از آن دو نمی تواند خود را شایسته حقوق مخصوص آن دیگری بداند . آن چه میان زن و مرد نباید باشد تبعیض است و نه تفاوت . قرآن چنین تبعیضی را نه در حق مرد قائل است و نه در حق زن .

در خصوص مهر زن می تواند بلافاصله بعد از عقد مهر خود را دریافت کند در صورتی که اکثر زنان به علت آن حس عاطفی و احساسی خود از این کار منصرف شده و مهر به صورت دین باقی می ماند و معمولاً در اثر جدایی (طلاق یا فوت) دریافت می شود .

در نفقه هم زنان اطلاعات کافی ندارند و با خود وسایل کامل زندگی را به خانه شوهر می برند در صورتی که تمام فقها نظر داده اند که وسایل پخت و پز و فرش و لحاف و دیگر وسایل ضروری زندگی بر عهده شوهر است .

از جمله تفاوت ها مسئله ارث است با این که در احکام ارث زن نصف مرد است ولی گاهی ارث زن بیش از مرد و گاهی مساوی با مرد و گاهی نصف ارث مرد است .

تفاوت بین زن و مرد در ارث از احکام ثابت است و قابل تغییر نیست و بحث در این خصوص از دیر باز بوده است ولی در سالهای اخیر در این مساله هم نظریات جدیدی ارائه شده است که جای بسی امیدواری است که زنان به حقوق خود برسند .

حال بر آن شدیم تا نظرات فقها در رابطه با حقوق مالی زن را در ادوار مختلف فقه شیعه و دلایل آنان را بررسی نمائیم .

فصل اول

کلیات

بخش اول طرح تحقیق

۱-۱-۱- بیان موضوع تحقیق

طرح مسئله زنان و حقوق و تکالیف آنان در جوامع مختلف و به ویژه در کشورهای اسلامی، از لحاظ نظری و عملی به صورت یک مشکل پیچیده، حساس و در عین حال اجتناب ناپذیر در آمده و پرسش های عمیق و زیادی را متوجه ساختارهای سیاسی، فرهنگی، حقوقی و اجتماعی ما به میان آورده که پاسخگویی به پرسش ها و شبهه های مطرح شده، برای دفاع از مکتب اسلام و تبیین آموزه ها و فرامین آن از وظایف علما، بزرگان و اندیشمندان اسلامی به شمار می روند این در حالی است که برخی از علمای اسلامی نسبت به طرح چنین مباحثی نه تنها علاقه مندی نشان نمی دهند، بلکه آنها را به بهانه ایجاد شبهه برای عوام، مضر و گمراه کننده تلقی می کنند و سکوت را بیشتر ترجیح می دهند.

موضوع زن، گرچه از قرن ها قبل ذهن و فکر اندیشمندان و متفکران را به خود مشغول داشته است. این مباحث از زمانی به زمان دیگر و از جامعه ای به جامعه دیگر، خاصیت تحول پذیر داشته هرچند نسبت به زمان گذشته، جهان به پیشرفت های علمی بیشتری نائل گردیده است به همان مثابه مسائل مربوط به زنان نیز از ابعاد کمی و کیفی بیشتر و ژرفناکتری برخوردار گردیده اند و بدیهی است که پاسخ به آنها نیز باید همه جانبه عمیق و استوار بر مبانی و استدلالات عقلانی باشد.

در این پایان نامه قصد داریم به بررسی دلایل نابرابری حقوق زن و مرد در باب ارث و چگونگی مهر و نفقه پردازی و بیان کنیم که زمان دریافت مهر و نفقه و مقدار آن و چرا ارث زن و مرد با یکدیگر متفاوت است.

۱-۱-۲- ضرورت بحث و اهداف تحقیق

ضرورت بررسی این تحقیق در این است که در این عصر که مکاتب بسیاری تاسیس شده است و برای این که پیروانی پیدا کنند به تضعیف قوانین و دستورات اسلام متوسل شده اند. شبهات و اشکالاتی را به اسلام وارد می کنند و با این ترفند کسانی که از دین اسلام اطلاعات کافی ندارند علی الخصوص جوانان که احساساتی هستند، را از اسلام دور می کنند و به سوی خودشان می کشانند مثل این سوال که چرا ارث زن نصف ارث مرد است، با وجود این که اسلام دم از تساوی حقوق زن و مرد می زند. در صورتی که با آمدن اسلام به زنان ارج

و قرب داده شد و در بسیاری موارد زنها از حقوقی که اسلام برای آنها گذاشته خبر ندارند و می خواهند در امور اجتماعی مثل مردان شرکت کنند .

هدف از این تحقیق بررسی آراء و نظرات فقهای دوره های مختلف فقهی است که بتوان بررسی کرد احکام در دوره های مختلف با توجه به تغییر زمان تغییری داشته است یا نه ؟ در قانون مدنی با تغییر زمانه و روش زندگی تغییراتی داشته است یا نه ؟ در این پایان نامه نظرات فقها و قانون مدنی را در زمینه مهر و نفقه و ارث بررسی می کنیم . در این پایان نامه سعی بر آن شده که به بعضی شبهات پاسخ داده شود .

۱-۱-۳-پیشینه تحقیق

در زمینه مهر و نفقه و ارث کتابها و پایان نامه و مقالات بسیاری نوشته شده است و نظرات چند تن از فقها و علمای معاصر خلاصه بیان شده است و در این تحقیق بر آن شدیم که آراء دوره های مختلف فقهی را جمع آوری کرده و بیان کنیم و دلایل آنها را بنویسیم .

۱-۱-۴-روش تحقیق

روش تحقیق این پایان نامه بیشتر روش کتابخانه ای است با استناد به منابع اصیل و کتب فقهی امامیه و هم چنین کتب حقوقی ، بررسی مقالات و فصلنامه های مربوط و دائره المعارف ها و فیش برداری از این منابع معتبر و مراجعه به کتابخانه ها و مراکز تحقیقاتی است .

۱-۱-۵-سوالات تحقیق

سوالاتی که در این پژوهش به آن پاسخ دادیم عبارتند از :

- ۱- سیر تحولات مهریه در ادوار فقه امامیه و نظرات فقها در این خصوص چیست؟
- ۲- نظر فقها در ارتباط با نفقه در دوره های فقهی تغییری داشته است یا خیر؟
- ۳- تغییر زمان در ارث زن به خصوص ارث زن از زمین در ادوار فقه چه تاثیری داشته است ؟

۱-۱-۶-فرضیه های تحقیق

فرضیه های این پایان نامه در پاسخ به سوالات مطرح شده است :
به دلیل آیات و روایات مهر اندازه مشخصی ندارد و به تراضی طرفین بستگی دارد و مستحب است که مهر به اندازه مهرالسنة باشد .

به نظر همه فقها زن می تواند مهر را قبل از دخول اخذ کند .

به نظر فقها تعلیم صنعتی یا سوره ای از قران می تواند مهر باشد .

طبق نظر اکثر فقها اجیر شدن مرد برای مهر برای پدر زوجه یا زوجه جایز است .

در قانون مدنی در سال ۷۶ مهریه به نرخ روز محاسبه می شود .

ملاک محاسبه مهریه به نرخ روز زمان صدور حکم است .

اندازه نفقه به عرف و عادت مردم شهری که زن در آن زندگی می کند بستگی دارد. جنس نفقه لباس و لحاف و خوراک به عرف برمی گردد. گرفتن خادم در صورتی که از کسانی باشد که اهل خدمه باشد لازم است. اندازه ارث زوجه با وجود فرزند یک هشتم و با عدم فرزند یک چهارم است. زن از قیمت اشجار و ابنیه ارث می برد نه از عین آن. زن وقتی تنها وارث باشد و فرزندی نداشته باشد یک چهارم را به ارث می برد و بقیه به امام می رسد. زنی که در زمان مرض طلاق داده شده تا قبل از یکسال به شرط عدم ازدواج زن ارث می برد. زن در عده طلاق رجعی ارث می برد. به دلیل این که زن مهر و نفقه می گیرد و خرجی ندارد و بر زن جهاد نیست ارث مرد دو برابر زن است.

در قانون مدنی مصوب سال ۸۷ زوجه در صورت فرزند دار بودن زوج یک هشتم از عین اموال منقول و یک هشتم از قیمت اموال غیرمنقول اعم از عرصه و اعیان ارث می برد. در صورتی که زوج هیچ فرزندی نداشته باشد سهم زوجه یک چهارم از کلیه ی اموال به ترتیب فوق می باشد.

کلید واژه های تحقیق :

حقوق. حقوق مالی. ادوار فقه. مهر. نفقه. ارث. فقه.

۱-۱-۷- تقسیم بندی مطالب

این پایان نامه در چهار فصل تنظیم شده است : ۱- کلیات تحقیق شامل دو بخش. بخش اول طرح تحقیق بخش دوم واژه شناسی و مفهوم لغوی و فقهی مهر، نفقه و ارث ارائه شده است. ۲- فصل دوم سیر تحولات در مقدار مهر، شروط مهر، مهر در قرآن و روایات، مهر در ادوار مختلف فقهی، اختلافات مهر، مهر مطلقه و مهر زن در قانون مدنی. ۳- فصل سوم سیر تحولات در اندازه نفقه، ایصال و تادیه نفقه و آراء فقها و نفقه زن در قانون مدنی

۴- فصل چهارم سیر تحولات ارث و سهم الارث زوجه، چرا ارث زن نصف مرد است و ارث زوجه در قانون مدنی. و در پایان نتیجه گیری و پیشنهادات.

بخش دوم : مفهوم شناسی واژه های کلیدی

اسلام به عنوان دین جامع احکام و مقرراتی را بیان نموده است، این احکام برای بیان وظایف انسان در رابطه با خداوند و تنظیم روابط او با انسانهای دیگر و به صورت مجموعه ای از حقوق و تکالیف می باشد. از جمله مقررات حقوق، وظایفی است که اعضای یک خانواده به ویژه زن و شوهر از آن برخوردارند.

اسلام برای خانواده اهمیت ویژه ای قائل است و برای سلامت خانواده و پیشگیری از تزلزل آن دستورات فراوانی در قرآن و روایات وجود دارد .
از میان اعضای خانواده توجه خاصی به زن شده است . در روایات از حقوق و وظایف زن به عنوان فرزند، همسر یا مادر یاد شده است .
هیچ مکتبی به اندازه مکتب اسلام به زن توجه ندارد . در قانون اساسی ایران هم به زن توجه شده است .

در اصل ۲۱ قانون اساسی آمده است که :
دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد :

- ۱- ایجاد زمینه مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او .
- ۲- حمایت مادران ، بالخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند و حمایت از کودکان بی سرپرست .
- ۳- ایجاد دادگاه صالح برای حفظ کیان و بقای خانواده .
- ۴- ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست .
- ۵- اعطای قیومت فرزندان به مادران شایسته درجهت غبطه آنها در صورت نبودن ولی شرعی .

تقسیم مجعولات شرعی به احکام و حقوق ، در مباحث حقوقی نیز مطرح شده است . اگر اموری که در قانون پیش بینی شده به میل افراد قابل تغییر باشد ، به آن حق می گویند و گاهی به قوانین تکمیلی تعبیر می شود . در مقابل ، قوانینی که توافق اشخاص بر خلاف آن بی اعتبار باشد ، حکم محسوب شده و قوانین امری به شمار می آیند (هدایت نیا گنجی ، حقوق مالی زوجه ، ص ۲۴)

الف - مفهوم شناسی

حال به مفهوم کلید واژه های تحقیق می پردازیم .

۱-۲- حق و حقوق

حق : به معنای راست ، درست در مقابل باطل ، یقین ، عدل ، داد و انصاف ، نصیب و بهره و مزد ، شایستگی ملک و مال می باشد .

حقوق :

جمع حق است به معنای ۱- راستی و درستی ۲- حصه ها و بهره ها ۳- وظایف ، تکالیف .
(معین ، فرهنگ معین ۱۳۷۹ ، جلد ۲ ، ص ۲۵۶۰)

۱-۲-۱- علم حقوق :

علمی است که از قواعد و نظاماتی بحث می کنند که تنظیم کننده حقوق افراد و روابط بین موسسات علوم است. (معین، فرهنگ معین ۱۳۷۹، جلد ۱، ص ۱۳۶۲)

۱-۲-۲- حقوق مالی :

حقوق دو دسته اند : مالی و غیر مالی . حقوق مالی حقوقی اند که متعلقشان مال باشد خواه آن مال عین باشد یا منفعت ، نظیر حق انسان نسبت به اموال و املاک خود و حق مستأجر بر منافع عین مستأجره. هم چنین ، گاهی مال موضوع حق ، دین است که اصطلاحاً به آن حقوق دینی گفته می شود .

حقی که زن نسبت به مهریه پیدا می کند از همین قبیل است . البته ممکن است که مهریه ، سفر حج ، یادگرفتن قرآن و مانند آن باشد که مال نیست . ولی غالباً مهریه جنبه مالی دارد . همچنین حق زن نسبت به نفقه حق مالی است . اگر موضوع و متعلق حق مال نباشد ، آن را حق غیر مالی به حساب می آوریم ، حتی اگر آثار مالی داشته باشد .

قیومیت مرد که به موجب آن مرد بر همسرش حق اطاعت و حضانت دارد ، از حقوق غیر مالی اند .

از حقوق مالی بین زن و شوهر ، به روابط مالی نیز یاد می شود . حقوق دانان ، روابط بین زوجین را به مالی و غیر مالی تقسیم می کنند . نکته قابل توجه در این خصوص آن است که در روابط بین زن و شوهر ، حقوق مالی غالباً از آن زن است و حقوق غیر مالی غالباً به شوهر تعلق دارد و به جز ارث مرد بر همسر خود حق مالی دیگری ندارد . بنابراین می توان با اندکی مسامحه روابط مالی زوجین و حقوق مالی زن را یکی پنداشت . به هر حال مهریه ، نفقه ، ارث و اجرت المثل را می توان در ردیف حقوق مالی زوجه قرارداد . (هدایت نیا گنجی ، ۱۳۴۷ ، حقوق مالی زوجه)

زوجیت به معنای جفت بودن است . منظور از زوجیت رابطه خاصی است که پس از عقد ازدواج ناشی می شود . مقصود از واژه زن در عبارت حقوق مالی زن ، مطلق زن نمی باشد . بلکه زنی است که در نکاح دیگری است . حقوق ناشی از زوجیت نیز به دو قسم است :

۱- در بعضی از حقوق ، عقد نکاح علت تامه است . یعنی به محض وقوع عقد زوجه مستحق آن خواهد شد ، مثل مهریه که به محض عقد زوجه مالک آن می شود .

۲- در بعضی دیگر زوجیت علت تامه نیست بلکه جزئی از علت است ، مثل نفقه که استحقاق آن منوط به تمکین است و زوجه ناشزه مستحق نفقه نخواهد بود .

طلاق از حقوقی است که زوجه مطلقه حق دریافت آن را دارد ولی زمانی که زن در علقه زوجیت است حق مطالبه آن را ندارد . در این جا اصطلاحات مهریه نفقه و ارث را مورد بررسی قرار می دهیم .

۱-۲-۳- مفهوم مهر

مفهوم لغوی مهر

واژه مهر با فتح میم و سکون ها ، معادل صداق با فتح صاد ، دانسته شده است (ابن منظور ، لسان العرب ، ج ۵ ، ص ۱۸۴) کلمه است عربی و در فارسی آن را کابین و لغات مترادف آن در عربی : صداق ، نحلّه ، فریضه و ... است . صداق که جمع آن ، اصدقه و صداق است ، به فتح کسره صاد می باشد و مهریه به این جهت نامگذاری شده است که میل فرد بخشنده مهریه ، از سر صدق در ازدواج صورت گرفته است . (التهانوی ، کشاف ، ج ۱ ، ص ۴۹۶) .

و یا به خاطر صادقانه بودن علاقه مرد است . (الراغب اصفهانی ، المفردات ، ذیل مهر) مهر که جمع آن مهور و مهوره می باشد به معنای کابین زن است . (فرهنگ المنجد (عربی فارسی) ، ج ۲ ، ص ۱۹۵۹)

در فرهنگ فارسی نیز مهر به معنای کابین ، صداق ، پول یا چیز دیگری که هنگام عقد نکاح بر ذمه مرد مقرر می شود . (عمید ، فرهنگ فارسی عمید ، ص ۱۱۳۷)

مفهوم اصطلاحی مهر

از نظر مدنی و فقه ، مهر ، مال (یا چیزی که قائم مقام مال باشد) معنی است که بر سبیل متعارف زوج به زوجه در عقد نکاح می دهد و یا به نفع زوجه بر ذمه می گیرد (جعفری لنگرودی ، ترمینولوژی حقوق ، ص ۷۰۲)

به عبارت دیگر مهر یا صداق عبارت است از مال (یا چیزی که ارزش مالی دارد) که زوج بعد از نکاح به زوجه تملیک می کند یا به نفع زوجه بر ذمه می گیرد . (موحدیان ، حقوق و روابط مالی زوجین ، ص ۱۷)

مفهوم فقهی مهر

مهور جمع مهر است و به «صداق» ، «نحلّه» ، «اجرا» ، «فریضه» نیز نامیده شده است و طبق آنچه که در مسالک آمده عبارت است از دادن مالی که با «وطی» واجب می شود . باید گفت «وطی زنا» و «ملک یمین» از قاعده مستثناست . (النجفی ، جواهر الکلام ، ج ۳۱ ، ص ۳)

فریضه به معنای چیزی است که خداوند ، بندگان را به آن ، امر و نهی کرده است معنای عمل و انتفاع است (قرآن ، سوره بقره آیه ۲۲۷ ، در قرآن مجید آمده «و قد فرضتم لهن فریضه») اجر ، در لغت به معنای عمل و انتفاع است . (در قرآن آمده : «فما استمتعتم به منهن فاتوهن اجورهن فریضه» (قرآن ، سوره نساء ، آیه ۲۴)

شافعیه از مهر تعریف کرده اند به اینکه : آنچه که با نکاح یا وطی یا تفویض بضع قهراً واجب می شود . بعضی از حنفی ها اینگونه تعریف کرده اند : آنچه که زن با عقد نکاح یا وطی مستحق آن می شود ، مهر نامیده می شود حنابلّه هم تعریف کرده اند : مهر عوض در

نکاح است ، خواه که در عقد تعیین شود یا بعد از آن با رضایت طرفین یا به حکم حاکم فرض شود. (الزحیلی و هبه ، الفقه الاسلامی وادلته ، ج ۹ ، ص ۶۷۵۸) .

مفهوم حقوقی مهر

مهر یا صداق مالی است که زن بر اثر ازدواج مالک آن می شود و مرد ملزم به دادن آن به زن می شود . (صفایی، امامی ، حقوق خانواده ف ج ۱ ، ص ۱۶۶)
همچنین تعیین مقدار آن ، منوط به تراضی طرفین است .

۱-۲-۴-آیات قرآنی در خصوص مهر

مفهوم قرآنی مهر

همانطوری که می دانیم واژه «مهر» در قرآن بطور مستقیم بیان نشده ولی آیاتی که دلالت بر معنای مهر وجود دارد که به برخی از آنها اشاره می کنیم :
آیه اول : و اتوا النساء صدقاتهن نحله فان طبن لكم عن شيء منه نفسا فكلوه هنيئاً مریئاً (قرآن ، سوره نساء ، آیه ۴)

ترجمه : و مهر زنان را به عنوان یک بدهی (یا یک عطیه) به آنان بپردازد و اگر آنان با رضایت خاطر چیزی از آن به شما ببخشند ، آن را حلال و گوارا مصرف کنید . (قرآن کریم ، ترجمه بهاء الدین خرمشاهی)

شرح لغات و واژه ها

صدقاتهن : راغب گوید : علت اینکه صدقه را صدقه گفته اند این است که نشانه صدق و ایمان می باشد . (الراغب ، المفردات ، ص ۲۷۸)
صاحب کشف می گوید : صداق از ماده صدق است و بدان جهت به مهر صداق یا صدقه گفته می شود که نشانه راستین بودن علاقه مرد است . (الزمخشری ، الکشاف ، ج ۱ ، ص ۴۶۹) .

تفاسیر ، صدقات را جمع صدقه به معنای مهریه تفسیر نموده اند . (الطوسی ، التبیان ، ج ۳ ، ص ۱۰۹)

نحله : اما فخررازی در تفسیر این واژه ، سه قول را ذکر می کند : ۱- برخی نحله را فریضه تفسیر نمودند زیرا معنای لغوی نحله ، دین و مذهب و شریعت است . این قول ابن عباس ، ابن زید ، جریج و قتاده است .

۲- کلبی گوید : مقصود از نحله ، عطیه بلاعوض است .

۳- ابو عبیده گوید : نحله یعنی بخششی که با رضایت خاطر قرین است ، زیرا معنای لغوی نحله ، بخشش بدون عوض است . (فخرالرازی ، التفسیر الکبیر ، ج ۹-۱۰)
در مجمع البیان به نقل از زجاج می نویسد : مقصود از نحله ، دین است . (الطوسی ، التبیان ، ج ۳ ، ص ۱۰۹)